

מה לעשות בילד האילם?

יעקב שגיאי: לבכות רק דרך הסדקים, הוצאת כרמל 2009, 122 עמ'

בכל שנה, בראשית היום הנורא שבו מצוים אנו לזכור ולהזכיר, אמי וזכרונה לברכה, ניצולת ברגן בלזן, היתה אומרת, "תנו לי יום אחד בשנה בשביל לשכוח". יעקב שגיאי מבקש אף הוא לשכוח, ויותר מזה, להכחיש שהיה היה אי פעם גיא הצלמוות ההוא, כמו יש בכוחה של ההכחשה למחוק את העבר המסויט. והוא נותן לכך ביטוי ישיר, בוטה, ב'שיר הכחשה':

"אני מבקש להכריז הכחשה, / אבל מתי הפרטיים הסובבים אותי / מסרבים למות, / מסרבים לשתף פעולה... / אני רוצה כל כך ללכת על קרקע בטוחה, / אבל נתפס לי הצוואר ואיני מצליח / שלא להיטי לאחור" (עמ' 115). ההכחשה הנידונה מראש לכישלון, גם כאשר לא יהיו עוד 'עדים שלושה', מגיעה לשיאה האירוני בשורות הסיום, כאשר המשורר מצהיר על כך שרק במקרה היה שם בסביבה; שהרי כך ניתן לומר על כל קורבנות וניצולי השואה גם יחד. המשורר כאן הוא עד, גם אם לא התכוון להיות כזה, והספר המרתק הזה - מבחר מתוך שבעה קובצי שירה, המלווה בתצלומי עבודות האמנות המרשימות של המחבר - הוא אכן עדות נאמנה.

יעקב שגיאי טוען שכאשר נעשה ליוצר, כמו אשת לוט, לא יכול היה שלא להשקיף לאחור, על העבר, ולהתחבר שוב ושוב לשואה. ואמנם הוא, כמוה, נטוע במקומו כנציב מלח ועברו ממשיך לרדוף אחריו. כך הוא נותן לזה ביטוי בשירו 'לרחוץ פניך העייפות': "העבר כמו כלב, ממשיך לרדוף אחרי / כל מה שמנסה לברוח, / נועץ שיניו, אינו מרפה" (עמ' 107). בארות העיניים, עיני האם, יבשו, נסתתמו, והעבר אינו אלא מדבר. מקום פורח שנמחק בו כל אות חיים ואשר הפך לזירת מופע של רוחות רפאים. המשורר מדמה אותו לשן חולה שאי אפשר לעקור. "השן הנגועה", הוא כותב בהמשך השיר, "נעוצה היטב בהכרה, / ממשיכה לשדר בתדר של כאב, מסרבת להישלף". לפנינו יוצר המבקש לשכוח ולהכחיש ורושם תוך כדי כך פרקים פרקים במעין יומן ביוגרפי שירי של היזכרות בלתי פוסקת, בלתי נשלטת, כמו שחקן פינג פונג שכדוריו נחבטים אל שולחן המשחק של העבר והוא רץ לשם שוב ושוב להביאם חזרה. זוהי שירה הנעה על ציר זמן תמידי, מובהק, של מאבק בין היזכרות לשכחה, כאשר ידה של הראשונה על העליונה. המשורר נמצא כאן ועכשיו, אך בדומה לסיוזיפוס מגלגל שוב ושוב, בעל כורחו, את סלע עונשו אל מחוזות השם וה'אז'; או, כפי שהוא מנסח זאת בשיר שכותרתו - 'זה לא אני, זה אני' - ממחישה להפליא את הדואליות שבמצבו הקיומי: "אני שייך לפה ולעכשיו / אבל חוזר לשם, / כמי

אפר... / כשנתפנו לחלץ את גופי מן ההריסות, מן הערמות, מתוך הבורות, מקברי האחים / מלפני קירות המוות, ממיתות הרעב והפחד, כבר לא היתה רוחי בנמצא... / כבר לא הייתי שם, מסרב להיטמן שנית בבורות, במחנות המוות, מסרב לחזור / ולהתנסות במיתות הזיכרון... / לכל אורך הדרך הורו עלי באצבע מאשימה. זכרו לי חטא היוותי להקל עמהם זיכרון" (עמ' 117). בשורות אחרות בשיר זה מדמה המשורר את עצמו לאחד מכלבי המלחמה שחופר בגויות, משתכר מן הסרחון המתק ונוטל משם עצמות. נוטל עצמות וקוטף מן המראות - היינו הך. אלה גם אלה אבות המזון שלו - זיכרונותיו. ויש כאן פרדוקס, אם תרצו. מצד אחד, רצון נואש להיחלץ ממראות גיא הצלמוות הכלואים בו והוא בהם, ומאידך, אותם מראות עצמם, אותם ציוני דרך במפת הזיכרון הם החמצן לריאות, מזון לחיות בו את הנפש.

המראות הללו, המחוזות ההם, פני הזיכרון, אלה החומרים שיעקב שגיאי עובד איתם. ועבורי הוא אמן טוטאלי. לא רק מפני שבנוסף לכתיבה הוא מגלף בעץ, מצייר ויוצר בקרמיקה, אלא מפני שהעשייה שלו, היצירה שלו, היא פוליטית ומחוללת. ואם להתייחס לשירתו, הוא הולך בכתיבה שלו עד הסוף, ללא פשרות, בלי לתת לעצמו או לקוראיו הנחות, עד קצה הדרך שמעבר לה אין עוד מה לומר, עד גבולות השתיקה. איך הוא עושה זאת? כלומר, באילו אמצעים ספרותיים הוא משתמש, באיזו טכניקה, באילו כלים, באיזה סגנון? אין לכך חשיבות יתרה. ואיני אומר זאת מפני שאני מזלזל בכל אלה, חלילה, אלא מפני שבניגוד לאי-אילו משוררים שהתחבולות הספרותיות נמצאות אצלם בראש סדר העדיפויות, אצל יעקב שגיאי התוכן הוא התכלית וחשוב הרבה יותר מן האמצעים. האמירה קודמת לטכניקה ולסגנון. בסופו של דבר, כל אמן, כל משורר, הוא בראש ובראשונה בעל מלאכה. ויעקב שגיאי הוא בעל מלאכה מעולה, מנוסה, מיומן. כל כך מיומן, שרק בקריאה שלישית ורביעית אתה מתחיל לשים לב לדימויים, למטאפורות, ללשון נופל על לשון, חרוז אקראי, מקצבים פנימיים, רטוריקה. ה'מה' כל כך חזק עד שיש צורך בקריאות חוזרות ובהפוגות ביניהן כדי לגלות את ה'איך'. מדוע? מפני שמראות הזיכרון, נופי החוויה, חומרי השירים, כל כך חיים, כה מצמררים לעתים, והאמירה כה חדה, נוקבת, חותכת בבשר החי, עד שהשירים נקראים בנשימה עצורה.

מן הראוי אולי לחתום את סקירת מִבְּחַר השירים המרגש ורבי-העוצמה הזה בשיר המרעיד את אמות הספים של האמונה ומנופף בגרון אֶשֶׁם מול פני אלוהים: "...אחים לבנים, אבני דרך קפואים, / גלידי קרח נטושים, נשתלו בצדי המסע. / הבל פיהם נאחו וקפא, מסרב למגע. / אמהות קרח, פניני דמעה... / והשקט הלבן והמופלא המשתרר / אחת לאלפי שנה, / בצאת השיירה לדרך. / ואלוהים לבן, עוטה צעיף, סובב בתוך השקט הנצחי, / במשב כנפי ימין, ואוח גרון קרח שקוף, / חוטב את הנטיפים, את אחי הלבנים, / לעצי הסקה" (דקוויאם לִבְנוֹ, עמ' 89).

עודד פלד

אשר ארוז את מיטלטליו / ושכחו להעבירם. / אין גבולות לציפורי הנפש הנודדות, / אין משקל לאנחות / רק משקע מצטבר, ועתה כבר מאוחר" (עמ' 119). ובשיר זה הוא שואל את עצמו: למה אני חוזר לשם? אני, שהגעת לי כאן כילד, שצמחתי בארץ הזו, שהתהלכתי בה יחף, מאוהב באדמה, לומד נופים, לומד שרב. ותשובה לו אין. ועוד הוא מקשה ושואל: "מה עלי לעשות בילד האילם / אשר נגרר אחרי, מכאן והלאה למשך כל חיי / מואס בשפת אדם, בוחר להמשיך את השתיקות / להרבות אשם. / נוטר לשפת אם הנהגית בפי, כמגרטת חציץ", וגם כאן - תשובה אין.

יעקב שגיאי היה בן שלוש וחצי כאשר פלשו הגרמנים לזמברוב, עיר הולדתו שבמזרח פולין. מזור ככל שיישמע הדבר, אבל אז החלו חיי הבוגרים. באותה שנה, 1941, נרצח אביו, נטמן בקבר אחים ומקום קבורתו לא נודע. יעקב ברח עם כל בני משפחתו ליצרות ולאזור הביצות. שנתיים לאחר מכן נתפסו אמו ואחיה הבכור ונרצחו, ויעקב ודודו הצעיר, שהיה אז נער, נותרו לבדם ויחד שרדו ביער בקור וברעב. שיריו של יעקב שגיאי הם פתחי הצצה אל מחוזות הסיפור ההוא. למדנו כבר שהשואה כאירוע קולקטיבי אינה נתפסת על ידי השכל, ולא יכולה לבוא בשערי הלב. אבל סיפור בודד של ניצול יחיד מצליח לחדור, משום שהוא מקבל, איכשהו, גוון אנושי, פנים אנושיות. חלקיק רציונליות בתוך כאוס הטירוף. סיפורו של יעקב שגיאי כל כך חזק, והוא מגולל אותו בשפה שירית כה צלולה וחדה, עד שיש ביכולתו לגעת בְּאִמָּת. ואמנם, אין הקורא יכול להישאר אדיש, שכן זהו סיפור מיקרוקוסמי המיטיב להמחיש את התופעה המקרוקוסמית, את יריעת הבלהה של האירוע ההיסטורי - הקור, הרעב, האימה, הזוועה, ההישרדות כנגד כל הסיכויים.

הילד הקטן ההוא, יענקל'ה, ברח על נפשו ומאז תום המלחמה, מאז בואו לארץ ועד עצם היום הזה, הוא נמצא בבריחה בלתי פוסקת מן העבר. כאדם יוצר הוא משרטט במילים את מפת זיכרונותיו, את מחוזות העבר שגופו, נפשו, תודעתו ורוחו משוטטים בהם כנוודים נצחיים. המלחמה נגמרה, אבל שיירת הזיכרונות ממשיכה לצעוד. והוא נותן לכך ביטוי עז, מוחשי ונוקב מאוד בשיר 'כשכיבו בי את המלחמה': "כשכיבו בי את המלחמה הייתי כבר